

КАРХУТ О. Я.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри теорії та історії держави і права
(Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова)

КРАВЧУК А. С.,

студентка факультету політології та права
(Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова)

УДК 342.565.21/72/.73(477)

ІНСТИТУТ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Стаття присвячена визначенню поняття конституційного контролю та конституційної скарги, з'ясуванню питання запровадження інституту конституційної скарги в іноземних державах, зокрема успішності утвердження даного інституту в конституційній юрисдикції Федеративної Республіки Німеччина. Зазначено важливість запровадження даного інституту, позитивні та негативні сторони легалізації конституційної скарги як механізму конституційного контролю.

Ключові слова: конституційна скарга, конституційний контроль, демократична та правова держава, конституційна юрисдикція.

Стаття посвящена определению понятия конституционного контроля и конституционной жалобы, выяснению вопроса введения института конституционной жалобы в иностранных государствах, в частности успешности утверждения данного института в конституционной юрисдикции Федеративной Республики Германия. Указана важность введения данного института, положительные и отрицательные стороны легализации конституционной жалобы как механизма конституционного контроля.

Ключевые слова: конституционная жалоба, конституционный контроль, демократическое и правовое государство, конституционная юрисдикция.

The article is devoted to the definition of the concept of «constitutional control» and «constitutional complaint», to clarify the issue of introducing the institution of constitutional complaint in foreign countries, in particular, the success of the institution's approval in the constitutional jurisdiction of the Federal Republic of Germany. The importance of introducing this institution, the positive and negative aspects of the legalization of the constitutional complaint as a mechanism of constitutional control is indicated.

Key words: constitutional complaint, constitutional control, democratic and legal state, constitutional jurisdiction.

Вступ. Конституційна скарга – це важливий правовий інститут, який необхідний для утвердження демократичної, соціальної та правової держави. Наскільки повним є обсяг конституційних прав особи в державі, настільки чітко можна сказати, що держава має

не тільки демократичний лад, а й гарантії захисту прав на високому рівні. Запровадження даного інституту в країні дає можливість сказати, що національна юриспруденція не стоїть на місці. Завдяки конституційній скарзі права як фізичних, так і юридичних осіб стають більш захищеними від державної сваволі. Конституційна скарга – це механізм, що допомагає громадянину, юридичній особі мати безпосередній доступ до конституційної юрисдикції, інструмент завдяки якому сучасна українська демократія набуває нових рис.

Постановка завдання. Метою статті є характеристика поняття «конституційна скарга», «конституційний контроль», з'ясування питання запровадження конституційної скарги в іноземних державах, а також розкриття суті подальшого розвитку даного інституту в Україні.

Для досягнення поставленої мети ми ставимо такі завдання:

- 1) розглянути правову природу конституційної скарги як інституту;
- 2) дослідити досвід використання інституту конституційної скарги в іноземних державах, зокрема Федеративною Республікою Німеччиною;
- 3) окреслити позитивні та негативні сторони запровадження даного інституту.

Результати дослідження. З розвитком права як регулятора суспільних відносин все більше поширювалась думка про важливість людини та її прав у державі. Зараз невід'ємною частиною правової та демократичної держави є можливість громадянина брати участь у політичному, правовому житті останньої. З кожним роком народовладдя в Україні набуває нових рис, волевиявлення народу стає вагомішим, а вплив громадян на рішення державної влади – ще більш помітним. Для реалізації своїх законних прав та захисту інтересів особи мають свої інструменти, але все ж ефективність їх дій не завжди та, яка необхідна, а результати не завжди відповідають очікуваням. Тому в Європі, Америці, Африці вже протягом десятиліть існує практика не просто конституційного звернення громадянина, а конституційної скарги.

Дослідженням питання конституційної скарги як правового інституту займалися видатні вчені-правники, такі як: Т. Бринь, І. Кравець, І. Олійник, В. Радзівська, М. Тесленко, С. Шевчук, М. Гультай та багато інших.

У зарубіжній правовій літературі часто підкреслюється, що XIX століття було століттям парламентів, а XX століття (точніше його друга половина) стало віком конституційного контролю. При цьому мається на увазі, що інститут конституційного контролю отримав світову підтримку. Розвиток цього інституту підкреслює значення Конституції як акта, що встановлює «фундамент» будь-якої держави, а саме: основи правового становища особистості, структуру та взаємовідношення державних органів, форму правління і територіального устрою, основи правового становища цієї держави на міжнародній арені [8, с. 11].

Отже, Конституція закріплює основні права та свободи людини, громадянина та юридичної особи. Але одного лише визначення таких прав недостатньо, необхідний конституційний контроль. Конституційний контроль – будь-яка форма перевірки на відповідність (несуперечність) конституції актів і дій органів публічної влади, а також громадських об'єднань, що здійснюють публічні функції або створені для участі в здійсненні публічної влади [4].

На нашу думку, одним із найважливіших завдань конституційного контролю є забезпечення прав та свобод людини, громадянина та юридичної особи. Наявність таких інститутів конституційного права, як конституційне звернення та конституційний запит, не забезпечує належного рівня захисту основоположних прав людини, адже конституційне звернення передбачає лише тлумачення норм законів та Конституції. Самого лише роз'яснення недостатньо для захисту, а тому людина може звернутися до Президента, Уповноваженого з прав людини у Верховній Раді України як до суб'єктів конституційного запиту і, таким чином, є шанс на розгляд Конституційним Судом неконституційності нормативно-правового акту або ж його частини. Але даного механізму недостатньо, чим продиктована необхідність легалізації можливості індивідуального звернення особи до органу конституційної юрисдикції, і таким інструментом для забезпечення захисту прав та свобод особи слугує саме конституційна скарга.

Декларування державою про найвищу цінність прав та свобод людини є недостатнім, адже аби утвердити дане положення, необхідно закріпити певний механізм контролю за її

діяльністю. Окрім цього, саме існування конституційної юрисдикції не має виключати можливості подання особою конституційної скарги.

Усе більше європейських країн запроваджують у свій правовий механізм конституційну скаргу. На сучасному етапі правової еволюції вона закріпилася в юрисдикціях таких європейських держав, як: Латвія, Литва, Польща, Словенія, Словаччина, Угорщина, Чехія, Німеччина. Також даний інститут присутній у Російській Федерації, Казахстані, Бразилії, Сирії, Маврикії, Судані та ін.

Що ж розуміється під поняттям «конституційна скарга»? Як зазначає М. Гецько, «конституційна скарга – це адресоване Конституційному Суду прохання громадянина з конкретної справи про захист своїх порушених конституційних прав і свобод, із допомогою конституційного судочинства» [5, с. 60].

Із Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року випливає, що конституційна скарга – це звернення будь-якої особи до Конституційного Суду з підстав, визначених Конституцією та Законом [2].

Отже, на нашу думку, конституційна скарга – це правовий інститут, механізм, за допомогою якого фізична, юридична особа може захистити свої конституційні права, звернувшись до Конституційного Суду України індивідуально як до вищої конституційної інстанції.

М. Савенко зазначає, що конституційна індивідуальна скарга є не лише важливою гарантією захисту прав і свобод, а й засобом забезпечення і розвитку конституційно-правових засад демократії, основу яких складають права людини [7, с. 3].

М. Тесленко вказує, що «надання кожному або принаймні зацікавленій особі можливості оспорювати конституційність нормативного акта будь-якого рівня, включаючи закон, безперечно, є демократичним елементом конституційної системи» [7, с. 3].

Тому можна сказати, що демократична та правова держава на сучасному етапі правового розвитку не може продовжити свого існування без впровадження конституційної скарги. Найкращим прикладом із впровадження такого механізму захисту прав та свобод громадян є Федеративна Республіка Німеччина – чи не одна з перших країн, яка успішно легалізувала інститут конституційної скарги, а конституційна практика цієї держави слугує прикладом для інших європейських країн.

Найвищим органом у системі конституційного правосуддя ФРН, побудованій за «європейською моделлю», є Федеральний конституційний суд (далі – ФКС) Німеччини (нім. Bundesverfassungsgericht, BVerfG), який є незалежним від усіх інших конституційних органів і розташований у місті Карлсруе (земля Баден-Вюртемберг). ФКС покликаний забезпечити рівновагу між гілками державної влади, взаємовідповідальність між державою і громадянином. Основний Закон ФРН (частина третя статті 20) встановлює, що всі три гілки влади – законодавча, виконавча та судова – «зв'язані» безпосередньо Конституцією, внаслідок чого будь-який акт усіх трьох гілок влади може бути скасований органом конституційного контролю як неконституційний за формальними (наприклад, перевищення компетенції) чи матеріальними (наприклад, порушення фундаментальних прав людини) підставами. Отже, основним призначенням ФКС є забезпечення поваги до Конституції ФРН, її правова охорона [6].

Найбільше навантаження на ФКС створює розгляд конституційних скарг (англ. Constitutional Complaint Procedure). Саме конституційні скарги (нім. Verfassungsbeschwerde), що надходять від осіб у зв'язку з порушенням їхніх конституційних прав, становлять переважну більшість справ, що розглядає ФКС. За період його функціонування (з 1951 року) до нього надійшло близько ста вісімдесяти тисяч конституційних скарг. На сьогодні ФКС щорічно отримує до 5 000 таких скарг. Хоча лише незначна їх частина підлягає задоволенню (за різними даними, від 1,2% до 3%), а результати їх розгляду мають принципове значення для розвитку німецької правової системи. До того ж, сама можливість подання конституційної скарги утримує публічну владу від ухвалення неконституційних рішень. Отже, німецька модель конституційного контролю має чи не найширший у світі досвід функціонування інституту конституційної скарги, що зумовлює необхідність ретельного дослідження правового механізму його функціонування [6].

Кожний громадянин Німеччини має право звернутись із конституційною скаргою до Федерального конституційного суду, якщо він вважає, що його право порушено з боку держави. Єдиною умовою такого звернення є те, що до цього необхідно звернутися до компетентного органу за захистом, і лише після отримання відмови можливе подання конституційної скарги.

Отже, інститут конституційної скарги в Німеччині – це приклад того, як держава підтверджує свій статус демократичної та правової. Розуміємо, що можливість захисту фізичними та юридичними особами своїх законних прав та інтересів лише на рівні загальної судової юрисдикції недостатньо. Конституційний Суд на основі верховенства права в змозі за конституційною скаргою проводити конституційний контроль за дотриманням законодавства державними органами і тим самим забезпечувати захист від неконституційних посягань.

Відповідно до ст. 1 Конституції України Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Становлення нашої держави як демократичної та правової неможливе без інституту конституційної скарги, а особливо в період, коли Україна в процесі реалізації курсу вступу до Європейського Союзу.

Думки про можливість запровадження даного інституту в колі науковців-правників вирували протягом останнього десятиліття. Проривом конституційного законодавства та права загалом стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» (далі – Закон) від 02 червня 2016 року, яким були внесені суттєві зміни у Конституцію України, повноваження Конституційного Суду України.

Цим Законом Конституція України була доповнена ст. 151-1, в якій зазначено: «Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано» [1].

Даним Законом також доповнено ст. 55 Конституції України: «Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом» [1].

Аналізуючи зміни в конституційному законодавстві, надходимо до висновку, що Конституційний Суд України більше не розглядає питань щодо офіційного тлумачення законів України за поданням громадян. Останнє буде проводитись лише за зверненням Президента України, не менше сорока п'яти народних депутатів Верховної Ради України, Верховного Суду, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Вважаємо, що із запровадженням конституційної скарги можливе виникнення проблемних питань та ситуацій.

Наприклад, запровадження інституту конституційної скарги може вплинути на значне збільшення завантаженості на суддів Конституційного Суду, на ефективність їхньої роботи. Конституційним законодавством не передбачено чітких вимог до конституційної скарги, тому аби відразу ж «відфільтрувати» скарги, необхідно вводити певні обмеження, наприклад чітко визначити предмет даної конституційної скарги. Предметом скарги можуть бути особисті права, політичні, економічні та соціальні, тобто ті, що чітко передбачені Конституцією України. Якщо конституційна скарга не відповідає вимогам, то вона повертається заявнику без розгляду.

Деякі вчені вважають, що запровадження інституту конституційної скарги згодом перетворить Конституційний Суд у суд четвертої інстанції загальної юрисдикції. Але, на нашу думку, така трансформація не відбудеться, адже сама по собі правова природа конституційної скарги є інакшою від тих самих позовів та заяв до судів загальної юрисдикції. Конституційний Суд України виступає окремою, незалежною судовою ланкою конституційної юрисдикції, що покликана забезпечити гарантії та захист основоположних прав фізичної та юридичної особи від державного свавілля, а не від конкретних осіб.

Все ж таки, основні проблеми, що можуть виникнути в процесі подання конституційної скарги, вирішення питання щодо прийняття такої скарги можна врегулювати, вдосконаливши конституційну нормативно-правову базу.

Впровадження даного інституту має і позитивні сторони, адже таким чином конституційна скарга є чинником розвитку людини як суб'єкта права, бо дає їй відчуття належності до процесу нормативного закріплення її правового статусу. Конституційна скарга – це інструментарій конституційного контролю за дотриманням державою положень, які визначають її як демократичну.

Враховуючи те, що Україна – одна з держав-лідерів із звернення до Європейського суду з прав людини, розвиток інституту конституційної скарги може зменшити процент звернення громадян із позовами проти нашої держави. Легалізувавши даний інститут, Україна змогла підтвердити свою готовність до захисту та гарантії прав її громадян.

Як зазначає М. Гецько, інститут конституційної скарги відіграє важливу роль у запобіганні та вирішенні суспільних конфліктів. Тим самим він сприяє інтеграції суспільства навколо конституційних цінностей. Розгляд конституційних скарг відіграє значну роль у тлумаченні норм Конституції, що допомагає адаптувати основний закон до мінливих соціальних реалій і знімає необхідність вносити зміни в текст Конституції [5, с. 62].

Висновки. Розглянувши правову природу конституційної скарги, можна дійти висновку: інститут конституційної скарги – це важлива складова частина демократичної та правової держави. На нашу думку, конституційна скарга – це правовий інститут, механізм, за допомогою якого фізична, юридична особа може захистити свої конституційні права, звернувшись до Конституційного Суду України індивідуально як до вищої конституційної інстанції.

Дослідивши досвід держав із запровадження та реалізації на практиці інституту конституційної скарги, стало зрозуміло, що даний інститут набув свого поширення не тільки в Європі, а й в Америці, Африці. На сучасному етапі розвитку конституційної юрисдикції прикладом для наслідування є Німеччина, в якій інститут конституційної скарги ідеально інтегрувався в правове життя держави та став не просто гарантією прав громадян, а й інструментарієм їх захисту та впливу на державну владу.

Запровадження інституту конституційної скарги – це новий для України досвід. На певному етапі законотворчої та правової діяльності держави стало зрозуміло, що виникла необхідність у легалізації такого захисту громадянами своїх прав. Впровадження такого механізму контролю мало і має в собі як позитивні, так і негативні наслідки. Але негативні наслідки проявляються зараз лише в тому, що саме в процесі реалізації громадянами такого права ще не врегульовано певні моменти, наприклад обмеження предмету звернення чи належність обґрунтування даної скарги. Поряд із тим можемо чітко зазначити, що інститут конституційної скарги – це можливість утвердження Конституції України як основи демократичної, з високим правовим рівнем держави, а також спосіб постійного моніторингу та оновлення законодавчої бази відповідно до потреб суспільства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України – 1996 р. – № 30. – ст. 141 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) від 02 червня 2016 року // Відомості Верховної Ради України – 2016 р. – № 28. – Ст. 532 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>.
3. Беззуб І. Запровадження інституту конституційної скарги в Україні: українські реалії та міжнародний досвід / І. Беззуб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2128:zaprovadzhennya-institutu-konstitutsijnoi-skargi-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350.
4. Бесчастний В.М. Конституційне (державне) право зарубіжних країн / В.М. Бесчастний, В.М. Суботін, С.М. Пашков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1584072010935/pravo/konstitutsiyne_derzhavne_pravo_zarubizhnih_krayin.
5. Гецько М.М. Інститут конституційної скарги як засіб захисту основних прав і свобод: порівняльно-правовий аналіз / М.М. Гецько, Ю.М. Бисага, Д.М. Белов. – Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – 228 с.

6. Гультай М.М. Особливості функціонування інституту конституційної скарги у Федеративній Республіці Німеччина [Електронний ресурс] / М.М. Гультай. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/2695>.

7. Гультай М.М. Ідея конституційної скарги у сучасній конституційно-правовій доктрині України / М.М. Гультай // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 85.

8. Маклаков В.В. Конституционный контроль в зарубежных странах / В.В. Маклаков – М. : Норма, 2007. – 655 с.

МАКАРОВА Л. Р.,
аспірант кафедри теорії
та історії держави і права
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 340.142

СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРАВОВИХ АКТІВ ОРГАНІВ ТА ПОСАДОВИХ ОСІБ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Стаття присвячена висвітленню та аналізу сучасних наукових досліджень щодо правових актів органів та посадових осіб судової влади, які проводилися вченими в юридичній науці з метою визначення існуючого стану розроблення цієї тематики. У роботі розкрито суть та зміст основних положень наукових праць, які стали результатом ґрунтовних досліджень вітчизняних науковців, виокремлено основні напрямки їх досліджень та визначено шляхи подальших наукових пошуків.

Ключові слова: стан наукових досліджень, правові акти органів судової влади, правові акти посадових осіб судової влади, судові рішення, судова практика, судовий прецедент.

Статья посвящена освещению и анализу современных научных исследований относительно правовых актов органов и должностных лиц судебной власти, которые проводились учеными в юридической науке с целью определения существующего состояния разработки этой тематики. В работе раскрыта суть и содержание основных положений научных трудов, которые стали результатом основательных исследований отечественных ученых, выделены основные направления их исследований, определены пути дальнейших научных поисков.

Ключевые слова: состояние научных исследований, правовые акты органов судебной власти, правовые акты должностных лиц судебной власти, судебные решения, судебная практика, судебный прецедент.

In the article were analysed modern scientific researches about the legal acts of organs and public servants of courts, which was conduct by scientists in legal science with the aim of determination of existent level of development of these questions. In this work are considered the basic results of scientific works of home scientists, certain basic directions of their researches and the ways of further scientific searches.

Key words: level of scientific researches, legal acts of courts organs, legal acts of public servants of courts, court decisions, judicial practice, precedent of court.

